

*Meneer
Custard (vandaag)*

typograaf en duizendpoot

Hij kan een mondje Russisch, houdt van mooie letters, was kampioen-korfbal-speler en wereldkampioen roeien op 70-jarige leeftijd, maakt van elke kaars een juweeltje, danst perfect een wals of de Argentijnse tango, schilderde jaren naar levend model, maakt op zijde prachtige werken, is etser, graveur, lithograaf en fotograaf, belandde op 60-jarige leeftijd uit 379 kandidaten op de tweede plaats om het sportnieuws te verslaan op de radio, kapt letters uit steen en maakt wonderlijke kalligrafiekunstwerken... En daarmee is het lijstje nog lang niet af!

Wat ons in de eerste plaats interesseerde, was zijn verleden als handzetter – drukker én als leraar bij de drukkersopleiding aan het huidige Vrij Instituut voor Secundair Onderwijs, maar we luisterden eveneens met rode oortjes naar de rest van het boeiende levensverhaal van meneer Gustaaf Van den Abeele. We hadden boeiende gesprekken met meneer Gustaaf op 26 februari 2007 en 28 januari 2008.

Links: Uniek zelfportret in zeven verschillende tinten inkt.

TEKST: Nele Desimpelaere
INTERVIEW: Brigitte De Meyer
FOTOGRAFIE: Kurt Waegeman

Architect of drukker?

Gustaaf Van den Abeele werd geboren op 3 december 1924 in Gent. Het beroep van handzetter leerde hij in het huidige HIGRO (Hoger Instituut voor Grafische Opleiding). Vroeger behoorde deze opleiding tot de architectuuropleiding van Sint-Lucas. Daarna veranderde de naam in Kunstenschool Onze-Lieve-Vrouw, “maar dat was misschien te katholiek. Nadien hebben ze daar HIGRO van gemaakt, HIGRO - VISO”.

Op zijn dertiende rondde hij al zijn lager onderwijs af [*nvdr: in die tijd bestond het lager onderwijs nog uit 8 leerjaren waardoor men normaal pas op 14-jarige leeftijd het basisonderwijs achter de rug had*].

Door zijn te jonge leeftijd moest Gustaaf nog een keer het achtste leerjaar overdoen, “een jaar lang heb ik daar met mijn duimen zitten draaien”.

De broeders van de school hadden hem voorgesteld om naar Sint-Lucas te trekken om te leren tekenen en zo kwam hij terecht in de drukkersschool op de Oude Houtlei.

Eigenlijk droomde Gustaaf ervan om architect te worden. “Dat was mogelijk op de architectenschool Sint-Lucas aan de Oude Houtlei, maar op de Oude Houtlei was daar recht over de drukafdeling en daar stond ook op Sint-Lucas”. En daar stapte hij binnen als jonge knaap van nog geen veertien jaar. “Plots werd ik gewaar dat dit in een drukkerij was”. Maar het lag hem wel en daar is hij dan ook gebleven. “Daar heb ik 3 jaar typografie gevolgd, handzetter. Dan was ik gediplomeerd. En dan nog een

jaar extra bijgevolgd, drukker. Het was oorlog en ik kon toch niet veel doen.”

Op 18-jarige leeftijd was Gustaaf in het bezit van de diploma's handzetter en drukker. Hij mocht beginnen werken in een drukkerij waar ze papieren zakken drukten, op het Elisabethplein. “Ik ging dus naar die drukkerij om te beginnen werken, maar ik moest heel de week in de kelder pap maken. Heel de week zat ik in een donkere kelder. Ketels pap moest ik daar maken. Ik zei: “Moet ik daarvoor vier jaar naar school gaan?”. Op het einde van de week ben ik weggegaan. Ik had dus een week gewerkt, 40 uur en ik had 200 frank verdiend, 5 frank per uur”.

Drukkerij De Graeve

Na deze eerste werkervaring kon Gustaaf aan de slag bij drukkerij De Graeve. Maar in 1943 kreeg hij van het *Arbeitsamt* geen toelating om daar te beginnen. Hij moest vertrekken naar Duitsland waar hij gedurende twee jaar als verplicht tewerkgestelde werkte in een metaalfabriek waar ze vliegtuigonderdelen maakten. Onderdak en eten kreeg hij in het concentratiekamp van Leipzig. In die tijd werden heel veel jonge mensen naar Duitsland gestuurd om er te werken, want er was een tekort aan werkvolk.

Na de oorlog keerde Gustaaf terug en mocht hij onmiddellijk starten bij drukkerij De Graeve. Hij werkte er tien jaar. Hij was er verantwoordelijk voor de cinematicketjes: “Ik moest eigenlijk meer tekenen dan handzetter; ik moest de tekeningen maken voor de stempels. Dat waren toelatingen van de gemeente om die ticketten te drukken. Daar werd een stempel op gezet voor de belastingen. Dat waren vóór de fusie zeker drieduizend gemeenten: ik

○○○

Anno 2008: drukkerij De Graeve bestaat niet meer, maar de zijgevel draagt nog steeds het opschrift.

heb ongeveer drieduizend gemeentestempels moeten tekenen. Ook voor madame tekende ik poëzieboekjes”.

Bij De Graeve werkten ze in die tijd met twintig à veertig mensen, een grote drukkerij dus. Naast het tekenen en tickets zetten, maakte hij er ook tabellen voor zigzagdocumenten die aan elkaar hingen. “Die tabellen moesten dan gezet worden met lijntjes en dat werd dan gedrukt voor firma’s, facturen en om het even wat. Nadien begon ik aan de tickets”.

stand. Maar terwijl de mannen vooral drukten, waren vrouwen meer bezig met papier: verpakken, plooiën of verzamelen.

Gustaaf beklemtoont het belang van de zetter bij het drukproces: “Een lay-outman is eigenlijk de baas, diegene die het ontwerp maakt en die bepaalt in welke kleur moet gedrukt worden, welk papier, welke letters. Als de zetter er niet is, kan de drukker niet drukken. Een zetter zou wel kunnen drukken, maar een drukker moet niet kunnen zetten. De ontwerper is in feite de man die alles op poten zet, die onvervangbaar is”.

Tijdens de tien jaren dat Gustaaf werkzaam was bij De Graeve werden de arbeidsomstandigheden aangepast. Het werk op zaterdag werd afgeschaft en er kwam een kantine bij om ’s middags te kunnen eten. Van belang was ook de evolutie van de technieken waardoor er nieuwe machines aangekocht werden. Hierbij speelde de overschakeling naar het fotografisch zetten een grote rol. Maar precies de opkomst van de monotype, een ander mechanisch zetprocédé, zou drukkerij De Graeve de das omdoen. Na Gustaafs vertrek werd nog voor vijftig miljoen (franken) machines aangeschaft om de grootste te zijn, maar na vijf jaar waren die allemaal verouderd.

In het begin van zijn carrière werd er nog aan handzetten gedaan, maar in 1943 gebruikte men al lang de linotype. Nadien werd er ook gezet met de

“Typografie, dat is teksten maken die leesbaar zijn met bestaande letters en kalligrafie, dat is zelf letters schrijven... daar is het eerst schoon en dan leesbaar, en bij typografie is het eerst leesbaar en toevallig schoon.”

De teksten die Gustaaf moest zetten, waren meestal korte teksten zoals *voorbehouden, niet geldig zonder ticket...* Die loden regeltjes werden dan op linotype gezet die hij allemaal bijhield in een kast. Daarnaast kreeg hij als goeie tekenaar ook elk jaar de opdracht van meneer De Graeve om een kalender te tekenen voor de klanten.

Op de vraag of Gustaaf dit werk graag deed, hoeft hij niet lang na te denken: “Ja, dat was ook maar 200 meter van mijn huis. Om vier uur stoppen met werken en twee minuten later was ik thuis”. In die periode werkte men nog veertig uren in de week, ook op zaterdagmorgen, maar geen nacht- of ploegwerk. Als werkkledij droeg men toen ook al de typisch blauwe drukkerskiel. Vrouwen vormden zowat de helft van het personeelsbe-

monotype, “een ingenieus machine, al de zetmachines eigenlijk...”

Een brokje geschiedenis

Onze zoektocht naar de geschiedenis van drukkerij De Graeve bracht ons langs bibliotheken, over het wereldwijde web naar enkele heemkundige kringen. Maar tot onze spijt blijkt weinig overgebleven in “officiële” bronnen. Aan de hand van enkele zijdelingse verwijzingen in diverse documenten, uit het gesprek met Gustaaf en een babbel met zijn ex-collega meneer Pierre Ryckaert vermoeden we dat drukkerij De Graeve werd opgericht in 1904 en gehuisvest was in een oude hoeve langs de Brugsesteenweg in Mariakerke. Deze hoeve werd

later afgebroken om plaats te maken voor een appartementsgebouw van vijf verdiepingen dat nu nog steeds bestaat en waarvan de zijgevel nog het opschrift De Graeve draagt. In *Dorpsbeelden uit het verleden: Mariakerke*, samengesteld door Gerard Bauwens in 1995 en uitgegeven door De Klaroen vonden we twee foto's van een stukje Brugsesteenweg met een tussenpoos van een twintigtal jaar. Op de foto van 1935 is het appartementsgebouw nog afwezig, terwijl het in de jaren 1950 duidelijk alle blikken naar zich toetrekt. Vermoedelijk werd het gebouw kort na de tweede wereldoorlog opgetrokken. De drukkerij bevond zich op het gelijkvloers, met een doorgang naar achteren zodat vrachtwagens daar konden laden of lossen.

Op het hoogtepunt van het bedrijf werkten er meer dan veertig mensen. De Graeve was de enige drukkerij in het land die cinematicketjes drukte. Onze gesprekspartner maakte zelf meer dan 3000 tekeningen voor de stempels. Elke gemeente met een cinema plaatste een eigen stempel op de tickets.

De drukkerij was ook bekend voor zijn heliogravures. En er werden duizenden postkaarten gedrukt. Het MIAT beschikt over een mooie collectie cinematickets die de tand des tijds doorstonen naast een handvol postkaarten die eveneens van De Graeve afkomstig waren.

Op het einde van de jaren 1970 werd het bedrijf overgenomen door multinational Paragon, die op zijn beurt werd overgenomen door Moore. Vanaf de jaren 1950 was drukkerij De Graeve al gespecialiseerd in zigzagdocumenten of kettingformulieren die later zeer bruikbaar waren voor onder meer computers. Ook drukkerij Paragon specialiseerde zich verder in deze kettingformulieren. Maar in april 2004 vroeg Paragon het faillissement aan waardoor enkele tientallen mensen hun baan verloren. 000

Boven: Een postkaart uit de oude doos, gedrukt bij De Graeve. *Collectie MIAT (PK 340)*

Onder: Cinematickets, gedrukt bij De Graeve. *Collectie MIAT*

Vuil werk?

Gustaaf is duidelijk niet van mening dat zijn job een 'vuil' werk was. Bij het loodzetten waren de vingers wel wat vuil, maar voor de rest at je tijdens het werk gewoon je boterhammen op. Als het werkelijk "vuil" werk zou zijn, dan zou daar geen sprake van zijn. Ook het risico op loodziekte in die jaren schat Gustaaf minimaal in: "Ik weet niet eens wat dat eigenlijk is, de loodziekte. Een vergiftiging van het bloed waarschijnlijk? Natuurlijk, stof is nooit goed voor niemand, maar zoveel lood of loodstof zat daar toch ook niet in?".

Loodziekte of loodvergiftiging

Een kleine opzoeking leert ons dat lood als zwaar metaal gevaarlijk kan zijn als het loodgehalte in het lichaam een bepaald niveau overstijgt. Dit kan op twee manieren gebeuren: enerzijds door langdurig inademen en inslikken van loodstof (chronische loodvergiftiging), anderzijds door plotse blootstelling aan looddampen of via de opname van chemische stoffen met hoge concentraties lood (acute loodvergiftiging).

Lood komt in het bloed terecht via het spijsverteringsstelsel of via de longen. In het lichaam verstoort het de productie van rode bloedcellen doordat het de synthese van hemoglobine verhindert. Hemoglobine is dat deel van de rode bloedcellen dat zuurstof vervoert naar de verschillende delen van het lichaam. Lood brengt ook schade toe aan de buitenlaag van de rode bloedcellen of het kan zich binden aan verschillende andere organen zoals de botten, zenuwen, nieren.

De hoeveelheid lood die vroeger gebruikt werd in drukkerijen is al lang niet meer aanwezig op de huidige werkvloer. Er hoeft door de zeters dus geen melk meer gedronken te worden tegen loodvergiftiging.

Een tweede leven als leraar

Na tien jaren werk geleverd te hebben voor drukkerij De Graeve kwamen de broeders van het huidige VISO in Mariakerke hem vragen of hij niet wou komen werken op de drukkersafdeling van de school. Daar werden onder meer boeken gedrukt. Met de toestemming van meneer De Graeve begon Gustaaf dan zijn carrière als leraar in de drukkersafdeling. Het eerste jaar werkte hij er als *werkman*: hij maakte onder meer boeken. Nadien kwam er een plaats vrij als leraar. Gedurende twee jaar volgde hij lessen om een D-diploma te behalen.

Aan “manneken van veertien, vijftien jaar” onderwees hij typografie: handzetten in het begin, daarna schetsen en ontwerpen maken. Een tweetal uren per week gaf hij ook esthetica, typografische esthetica en de geschiedenis van de typografie en het drukken.

In die tijd waren nog geen handboeken beschikbaar. Gustaaf verwoordt het zelf als volgt: “De eerste tien jaar heb ik van ’s morgens tot ’s avonds niets anders gedaan dan lessen maken, boeken aanvra-

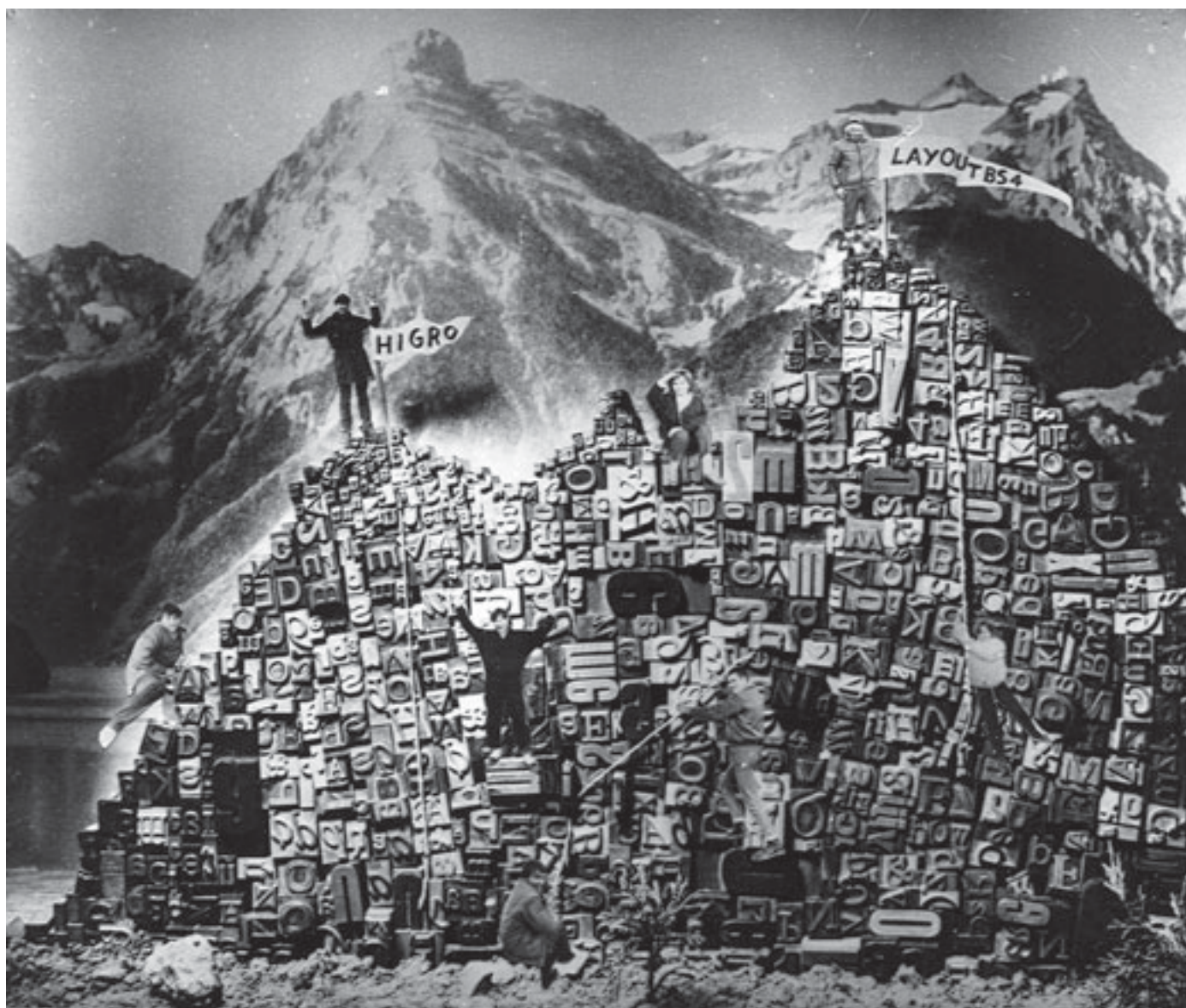
gen en schrijven naar al die firma’s om documentatie te krijgen. Duitsland was een beetje de bakermat. Maar alles moest ik zelf maken; handboeken bestonden er niet”.

Het is opvallend hoeveel personen Gustaaf nu nog aanspreken omdat ze lang geleden les van hem kregen. “Hoe het komt, dat weet ik niet. Dat waren mannekes van veertien jaar, nu zijn dat mensen met kaalkoppen en met grijze baarden natuurlijk (...) Die zijn allemaal nog vriendelijk: “Ah, *meneer Gustaaf*, bij u hebben we dat gedaan!”. En dat doet plezier dat die mensen mij nog kennen en vriendelijk zijn”.

Die goeie band met zijn leerlingen weerspiegelt zich ook in de stapels foto’s die hij samen met hen ontwierp en die Gustaaf ter illustratie boven haalt. Veelal collagefoto’s met een knipoogje naar de werkelijkheid, alvast niet te vergelijken met de klasieke klasfoto’s op het einde van het schooljaar!

Bepaalde leerlingen speelden met het vak, maakten iets moois zonder veel uitleg. “Maar dan zijn er

Originele klasfoto:
goed bestudeerde
collagetechniek.
Collectie Gustaaf Van den
Abeele

En of zijn leerlingen zich meneer Gustaaf blijven herinneren!
Collectie Gustaaf Van den Abeele

andere, die het in het begin moeilijk hadden, maar die eigenlijk nog de beste werden, die plots een *shock* kregen dat het niet ging en plots hadden ze de truc vast en werden de beste ontwerpers!". Het deed Gustaaf altijd plezier als hij voor een opdracht mooie

“Bij een handzetter heb je enkel de zethaak en dan je handen om letters te verzamelen. Veel apparatuur is dus niet nodig”

werken binnenkreeg. Handzetten, *letterkes verzamelen* kon iedereen wel leren, maar om mooie dingen te maken, was een beetje *gevoel* wel nodig.

De periode van de overgang naar het fotografisch zetten en het grote computertijdperk maakte Gustaaf niet echt meer mee want op dat moment was hij de pensioenleeftijd genaderd. Wel volgde hij nog enkele keren cursus in Duitsland om het fotografisch zetten onder de knie te krijgen, maar omdat hij altijd les gaf aan de jongsten en het vooral de oudste leerlingen waren die deze technieken moesten aanleren, heeft hij het fotografisch zetten nooit zelf moeten doceren. En na enkele jaren waren ook deze technieken verouderd en werden al nieuwe zaken geïntroduceerd.

Op de vraag of Gustaaf vindt dat een tekst die volledig met de hand gezet is, mooier is dan een andere tekst antwoordt hij bedachtzaam: “Dat *kan* schoner zijn. Je kan het beter aanpassen. Bijvoorbeeld met linotype zet je je tekst en die matrijzen verzamelen zich allemaal achter mekaar. Bij het handzetten moet dat precies zijn. Dat was dan soms zo’n papiertje tussen twee letters bijsteken om die afstand gelijk te hebben, en dan tussen dat woord een half papierke minder... Terwijl bij linotype was dat *tikke, tikke, tikke...* en kon aan een tekstregel niets meer veranderd worden.”

Onze spreker maakt ook geen onderscheid tussen een handzetter en een typograaf: “Dat is hetzelfde woord. Alhoewel, typografie is het plaatsen van letters ergens op. Typografie kan je met alles doen, niet met loodzettingen alleen. Als ik hier twee letters op papier zet, ben ik met typografie bezig. En als ik in het zand met mijn vinger een letter zet, ben ik met typografie bezig. Vroeger zeiden ze wel eens: “Ga jij nog typografie studeren? Dat is toch verouderd?”. Neen, handzetten was verouderd, typografie niet!”.

Gustaaf haalt ook herinneringen op aan de overgang van het handzetten naar het mechanisch zetten. Het proces mocht dan wel gemechaniseerd zijn, handzettaars bleven altijd nodig. Mechanische zettaars maakten de regels, maar die moesten dan sowieso

000

Sportman

Op de vraag hoe Gustaaf zijn vrije tijd doorbrengt, komt dadelijk de (grote) sportman naar boven. "Ik deed niets anders dan sporten. Ik deed alles samen: korfbal spelen, basketbal spelen, lopen, worstelen, boksen, roeien." Een mooie collectie fotoboeken die mevrouw Van den Abeele al jaren bijhoudt, illustreren zijn *sportcarrière* overvloedig. Roeien en korfbal vormen daarin wellicht de hoofdmoot. Verschillende kranten wijdde in oktober 1994 diverse artikels aan de sportverdiensten van Gustaaf omdat die op zeventigjarige leeftijd er in geslaagd was om in zijn categorie vier maal wereldkampioen roeien te worden, naast titels in Groningen, Wenen, Pisa, Miami...! Maar ook bij het korfbal vestigde hij diverse records. Zo was hij ooit kampioen in het gooien van het grootste aantal ballen tijdens de duur van een uur: omgerekend kwam er elke twee seconden een bal in de korf terecht, iets wat niemand hem tot nu nadeed...Daarenboven slaagde Gustaaf er ook in om vier maal Belgisch kampioen veldlopen te worden bij de masters korfballers.

Collectie Gustaaf Van den Abeele

nog verzameld worden tot bladzijden en dan bleef er ook nog de witverdeling. Dit bleef het werk van handzetter. En zolang er met lood gewerkt werd, waren er handzetter nodig, ook met de monotype. Het grote zetwerk werd met de machines gedaan, maar de afwerking moest gebeuren door de handzetter.

Gustaaf maakte uiteindelijk ook nog de overgang mee van loodzet, over fotografisch zetten naar digitaal zetten: “Soms zie ik lelijke zaken met computers omdat iedereen daar nu mee kan werken. Iedereen kan nu zelf zaken ontwerpen en afdrukken en dan zie je daar soms monsterachtige dingen omdat dat eigenlijk geen typografen zijn die de regels niet toepassen. En omdat er ook teveel mogelijkheden zijn. Er zijn zoveel mogelijkheden met de computer dat ze dat er allemaal willen insteken en typografie is juist het omgekeerde. Dat is: wat kan ik weglaten om mooi te zijn, wat kan ik nog weglaten om mooi te zijn, de soberheid. Dat is echte typografie: zoveel mogelijk weglaten. Typografie is de kunst van het weglaten. Als het niet nodig is, waarom moeten wij het erbij zetten en bij de computer... ach ja... ik kan daar nog een vlak bij zetten, en een lijntje onder steken, en ik kan daar nog een ondergrond maken en ik kan er nog een tekening bij maken en wat kan ik nu nog doen? Ik kan het nog een beetje scheef zetten en altijd maar voort tot wanneer het een monster wordt en bij typografie is dat sober, schoon leesbaar. Dat is echt typografie, de kunst van het weglaten. Men zegt soms: die computerdingen, dat is lay-out. Neen, lay-out is uitleggen. Ik noem dat *lay-up*. Dat wil niet zeggen dat ze geen schone dingen kunnen maken als er een vakman achter zit.”

Op de vraag of hij nu zelf een lievelingsletter heeft, moet Gustaaf toch even nadenken. De eenvoudige letters, zoals bijvoorbeeld de helvetica, dragen niet zijn voorkeur weg, want “daar zit niet zoveel liefde in”. Hij houdt meer van de klassieke boekletters, zoals de romeinse letter, die ook bestaat in een dikke en dunne variant, en met voetjes. De link naar zijn geliefkoosde kalligrafie is dan ook niet zo ver te zoeken: “Tussen een drukletter en een kalligrafische letter is er niet veel verschil, want een schone drukletter is ook ontworpen door een kalligraaf... Een kalligrafische letter zou ook als drukletter kunnen dienen.”

Die liefde voor de letter wordt ook weerspiegeld in het gastvrije huis van onze spreker. Elke wand is van beneden tot boven bekleed met verschillende werken, waaronder een groot deel kalligrafische hoogstandjes. Een (zelf)portret dat eveneens erg de aandacht trekt, maakte Gustaaf door in zeven verschillende tinten inkt zijn naam telkens te herhalen. Her en der staan ook prachtig versierde kaarsen die hij zelf voorzag van kalligrafische inscripties. De collectie zijden sjaal-

tjes die hij voor zijn vrouw eigenhandig beschil-derde zijn unieke stukken en worden dan ook met de gepaste trots gedragen!

En zelf niet meer piepjong, maar toch nog een eindje verwijderd van de eerbiedwaardige leeftijd van Gustaaf, kunnen ondergetekenden alleen maar verwonderd en bewonderend toekijken naar wat deze kwieke tachtiger allemaal in zijn mars had en heeft!

Dank u wel, *meneer Gustaaf*, voor uw bereidwillige vriendelijkheid waarmee u ons te woord stond. We wensen u en uw vrouw nog vele mooie en vruchtbare jaren toe! □

Gustaaf Van den Abeele werd geboren op 3 december 1924 in Gent. In 1942 studeerde hij af als handzetter én drukker. Na een verblijf van twee jaar in Duitsland als verplicht tewerkgestelde werkte hij tien jaar lang bij drukkerij De Graeve in Mariakerke. Nadien doceerde hij tot op pensioengerechtigde leeftijd aan het huidige Hoger Instituut voor Grafische Opleiding. Sport was en blijft zijn grootste vrijetijdsbesteding. Maar ook dansen, schilderen op zijde, etsen, letterkappen en kalligrafie staan op het lijstje naast vele andere!

En dat hij nog lang niet van plan is op zijn lauweren te rusten, bewijst deze foto. Op 30 april 2008 lieten bezoekers van het HIGRO in het kader van Erfgoeddag onder het thema *In blijde verwachting! Van geboortekaartje tot e-card* maar wat graag een tekstje of naam kalligraferen op een blanco bladwijzertje door *meneer Gustaaf*!

